Jaap van Soest van 'Olie als water':

"Historicus kan niet echt waardevrij werken"

In de serie 'Schrijvers van Antilliaanse geschiedenis' vandaag een interview met Jaap van Soest. Van Soest is nog steeds beroemd om zijn 'Olie als water', een geschiedenis van de Curaçaosche economie (waarin sociale en politieke aspecten een belangrijke rol spelen), maar vooral een geschiedenis van Shell in de eerste helft van deze eeuw. 'Olie als water' behoort tot de minst vindbare, in openbare collecties meest stukgelezen en ook meest gestolen, historische geschriften over Curaçao. Met de twee monografieën van Renkema (over het plantagebedrijf) en Dekker (over de jaren kort voor en kort na de komst van Shell) behoort het tot de weinige wetenschappelijke publicaties over de economische geschiedenis van Curaçao. Dit uitgezonderd het vele andere werk van Van Soest zelf. Hoewel zijn publicaties dus gewild zijn, is van Van Soest weinig meer bekend.

Door Ger Jan Onrust

"De gebeurtenissen van 30 mei 1969 maakten dat heel wat leerkrachten overhaast Curaçao verlieten. Ik zag 30 mei als een mogelijk signaal dat het dekolonisatieproces op de Antillen een volgende, misschien wel definitieve, fase in zou gaan. Dat was de laatste kans om een dekolonisatieproces van binnenuit mee te maken. Ik schreef op een advertentie waarin leerkrachten voor het Peter Stuyvesant College werden gevraagd. Toen ik ruim tien jaar later Curaçao verliet, moest ik vaststellen dat ik beter in Suriname had kunnen zitten."

"Ik had in mijn geschiedenisstudie aan de Katholieke Universiteit Nijmegen veel opgestoken over internationale samenwerking en mij nogal verdiept in dekolonisatieprocessen. Over internationale samenwerking had ik een proefschrift in voorbereiding. Ik zag echter geen kans om mijn interesse in beide onderwerpen te combineren: ontwikkelingslanden vroegen nu eenmaal technici, economen en landbouwkundigen, geen historici. De advertentie voor een leerkracht geschiedenis op Curaçao, met de gebeurtenissen van 30 mei 1969 in het achterhoofd, was dus erg aantrekkelijk. Ik heb drie jaar geschiedenis gegeven op het Peter Stuyvesant College, maar daarnaast - deels later - ook aan de oude kweekschool, de nieuwe pedagogische academie, de kleuterleidstersopleiding, de lerarenopleiding en de hogeschool/universiteit."

"Op het PSC toonde de rector mij 'mijn' lokaal en het beschikbare lesmateriaal: de boekjes van Sjak Shie waren het enige Antilliaanse daaraan, verder was - het is echt waar - er vooral een sigarenkist met toverlantaarnplaatjes met alle veldslagen uit de Tachtigjarige Oorlog. In een tijd van felle debatten over onafhankelijkheid en natievorming vond de PSC-leiding het normaal als ik zou doorgaan met 'onze voorouders waren de Batavieren', enzovoort, alsof er alleen Shellkinderen in de banken zaten. Mijn bewustzijn dat dat echt niet langer kon werd verdiept door gesprekken met allerlei Curaçaoenaars. Daaronder waren Ralph Sammy en anderen in de sfeer van de vakbeweging. Daarnaast sprak ik met de enthousiastelingen van het Instituto Antyano de Siensa Sosial (INANSISO). Ik besprak onder meer het idee om een economische geschiedenis van Curaçao op poten te zetten. Nadat ik dat idee wat had uitgewerkt, ging ik er via de Directeur Onderwijs Sprockel mee naar Onderwijsminister Elhage. Die haalde er de Rechtshogeschool bij, waar Carlos Dip het idee ondersteunde. Dit was voor mij belangrijk, want de Hogeschool beloofde de resultaten te publiceren. Mijn angst was namelijk dat ergens een politiek besluit kon vallen om het eindresultaat in een lade te stoppen."

Tussen 1973 en 1975 was Jaap van Soest fulltime historicus, in dienst van het Ministerie van Onderwijs. Hij bestudeerde overheids- en bedrijfsarchieven en vond een schat aan informatie. Opvallend was en is dat alle nog bestaande en van belang zijnde archieven beschikbaar waren voor Van Soest. Er werden hem zeer weinig beperkingen opgelegd. Van Soest: "Ik moest zowel van mijzelf als van de eigenaren van de bedrijfsarchieven met prudentie tewerk gaan. Bij Shell kreeg ik uitzonderlijk veel te zien, in ruil voor de belofte geen winstcijfers te publiceren en het definitieve manuscript voor publicatie voor te leggen voor commentaar. Daarbij was bepaald dat het mij vrij stond om het commentaar al dan niet over te nemen. Shell had inderdaad wat kanttekeningen, waarvan enkele leidden tot verduidelijking van feiten of context, maar andere leidden tot stevige discussies. Ook bij mijn latere werk, bijvoorbeeld bij de geschiedenis van de Bank van de Nederlandse Antillen, was er een groepje meelezers, waarvan het commentaar mij heeft geholpen. Als onderzoeker ontwikkel je altijd hobbies en/of blinde vlekken en het is goed als anderen je daarop attenderen. Ik meen wel naar eer en geweten te mogen zeggen dat ik altijd vrij van censuur heb gewerkt."

'Olie als water' is dus niet alleen de geschiedenis van Shell in de eerste helft van deze eeuw. Het gehele economische leven is in kaart gebracht. Natuurlijk speelt de olieindustrie een belangrijke rol, maar niet de enige. "De olie was inderdaad enkele decennia zeer dominant", zegt Van Soest.
"Je zou haast van een monoculture spreken. Van de andere kant was de traditionele Curaçaosche handel sterk en taai. Die ging er niet aan onderdoor, maar pakte alle kansen die de oliebloei bood en bleef naast de olie altijd een krachtige tweede partij."

"In mijn herinnering werd het boek goed ontvangen. De Shell-directie had - zoals gezegd - moeite met enkele passages - en het was natuurlijk geen lichte lectuur. Vooral het idee dat er nu eens een heleboel feiten op een rij stonden kwam goed over in een tijd waarin veel mythes werden doorgeprikt. De vreugde van een auteur die een boek af heeft, vertekent natuurlijk echter altijd het beeld."

Jaap van Soest

Sociaal-economisch historicus, auteur van onder meer de economisch historische standaardwerken 'Olie als water' en 'Trustee of the Netherlands Antilles', over respectievelijk de Curaçaosche economie in de eerste helft van de twintigste eeuw en de Bank van de Nederlandse Antillen/economische geschiedenis van de Nederlandse Antillen vanaf het begin van de negentiende eeuw.
Na zijn studie sociaal-economische geschiedenis aan de Katholieke Universiteit Nijmegen (afstuderen 1966) werkte Jaap van Soest voor het Nuffic. In 1969 werd hij benoemd tot leraar geschiedenis aan het Peter Stuyvesant College, waar hij tot 1973 bleef. Vervolgens werkte hij in opdracht van de Antilliaanse regering aan 'Olie als water' (1973-1975) en promoveerde hij op 'Het ontstaan van de ontwikkelingshulp in de Verenigde Naties en in Nederland, 1945-1952' aan de KUN (1975). Daarop trad hij in dienst bij de Bank van de Nederlandse Antillen (1976-1979) en vervolgens van het Eilandgebied Curaçao (dat hem als eerste niet-Antilliaan de Cola Debrot Prijs toekende). Hij publiceerde veelvuldig, gaf lezingen en gastcolleges, was oprichter van de Sosiedat pa Historia di Korsow en bestuurslid van de Association of Caribbean Historians. Na zijn vertrek van de Antillen bleef hij nog enige tijd over dit land publiceren. Van Soest werd achtereenvolgens secretaris van de Algemene Raad van Cebemo , annex beleidsmedewerker van deze organisatie (1980-1986), directeur Sociale en Economische zaken ('bedrijfsdirecteur') van de KRO (1986-1991) en directeur van de Stichting Mensen in Nood (1992-heden). Verder was en is hij (bestuurs)lid van een groot aantal kerkelijke, maatschappelijke en overheidsinstellingen, aanvankelijk op het gebied van ontwikkelingssamenwerking, later meer in algemene zin. Voorbeelden hiervan zijn het penningmeesterschap van Pax Christi Nederland, bestuurslid van de Stichting Vluchteling en de Vereniging Vluchtelingenwerk Nederland.
Jaap van Soest publiceerde een aantal boeken, artikelen in onder meer Kristof en de Amigoe (24), in totaal zo'n honderd titels, die voor een flink deel over de Nederlandse Antillen gaan.

Zijn belangrijkste publicaties met betrekking tot de Antillen zijn:

- *Olie als water. De Curaçaose economie in de eerste helft van detwintigste eeuw. Curaçao 1976.*
- *Trustee of the Netherlands Antilles. A history of money, banking and the economy, with special reference tot the central Bank van de Nederlandse Antillen, 1828-6 february 1978. Curacao 1978.*
- *De betrekkingen tussen Curaçao en Venezuela: een historische analyse. Curaçao 1980.*
- *De stem van Curaçao. Een inleiding tot de geschiedenis van de Curaçaose Eilandsraad. Curaçao 1981.*
- *Arbeid op Curaçao. Een historische verkenning van de Curaçaose arbeidsmarkt. Willemstad 1983.*

Tussen 1973 en 1980 kreeg Jaap van Soest zijn salaris achtereenvolgens van het Ministerie van Onderwijs, WOTRO (een stipendium), de Bank van de Nederlandse Antillen en het Eilandgebied Curaçao. Hij was niet alleen onderzoeker, schrijver en docent, maar ook redacteur van Kristof, organisator van een historisch genootschap en adviseur van verschillende ministers en gedeputeerden. Bij de Bank van de Nederlandse Antillen werkte hij aan zijn tweede Antilliaanse 'hoofdwerk' 'Trustee of the Netherlands Antilles', eigenlijk een dubbelpublicatie: zowel de geschiedenis van de Bank van de Nederlandse Antillen als de economische geschiedenis van de zes eilanden worden in meestal elkaar afwisselende hoofdstukken beschreven. Een boek in het Engels; waarom?
Van Soest: "Curaçao moest zich in die jaren meten met allerlei opkomende financiële centra in de regio. Het kon geen kwaad tegenover al die nieuwkomers eens te laten zien dat hier een zeer oud en zeer gedegen financieel- en handelscentrum bestond. De Centrale Bank had een visitekaartje nodig bij zijn jubileum, maar wij beiden waren het eens dat het bankboek meer moest zijn dan dat. Het kreeg dan ook een ruime spreiding naar allerlei bancaire en andere financiële instellingen. Bijkomend vond ik het overigens wel aardig dat er door dit engelstalige boek eindelijk eens een werk uit Curaçao ging meedoen in dat zeer rijkvoorziene circus-van Caribische geschiedschrijving. In dat opzicht hielp het een isolement te doorbreken."
Het contrast tussen 'Olie als water' en 'Trustee' is groot. Waar Van Soest in het eerste schrijft over 'ons eiland', is het tweede dus vooral op de buitenwereld gericht. "Ik heb het idee dat 'Trustee' meer geprezen en minder gelezen is dan 'Olie als water'," veronderstelt Van Soest. "Het zag er ook zo mooi uit! Alsof iedereen wel door had dat het vooral voor de buitenwereld bedoeld was."

"Curaçaoenaars vonden het eerst vreemd dat ik in 'Olie als water' de 'wij-vorm' gebruikte. Ze waren gewend dat alles wat ze lazen ging over 'zij, de Curaçaoenaars'. Er was geen geschiedschrijving die bewust mikte op identificatie van de lezer en daarmee wilde bijdragen aan nationale bewustwording en natievorming. Ik identificeerde me graag en intensief met Curaçao en Curaçaoenaars. Toch was ik mij ervan bewust passant te zijn en te blijven. Zodra er voldoende bekwame Antilliaanse historici zouden zijn, zou ik het veld moeten ruimen. Toen ik in '69 op Curaçao kwam, waren die er nauwelijks. Toen ik in '80 weg ging toch zeker een half dozijn."

"Natuurlijk kan een historicus niet echt waardevrij werken. Het is echter van belang dat hij de waarden van waaruit hij werkt zoveel mogelijk expliciteert. Naast identificatie met Curaçao en haar bewoners was een andere waarde die ik expliciet heb gemaakt mijn heilige geloof in feiten: zo min mogelijk verhalen van 'horen zeggen'. Wat mijn informatiebronnen beweerden, moest kloppen en bewijsbaar zijn. Vandaar die enorme hoeveelheid noten in 'Olie als water'. Die waren er niet omdat ik zo nodig wetenschappelijk wilde doen, maar om te tonen dat hier niets uit de duim werd gezogen. Dat was op een eiland dat altijd van geruchten had gegonsd en zelfs geleefd, niet vanzelfsprekend."

Een probleem met de bronnen die Van Soest gebruikte was dat die eenzijdig waren, want ze waren geschreven vanuit een bepaalde, meestal elitaire visie. Van Soest heeft er in 'Arbeid op Curaçao' iets over geschreven. De beschikbare bronnen waren door blanken met relatief hoge inkomens die regelmatig paternalistisch of racistisch ingesteld waren, samengesteld. Juist door dit te melden wint een publicatie aan betrouwbaarheid. Van Soest zegt er zelf het volgende over: "Veel feiten tref je door verschillende brillen bekeken aan. Je moet je van die verschillen in waarneming bewust zijn. Pas dan kan je de vertekening gedeeltelijk elimineren. Het blijft echter altijd behelpen."

Zeer opvallend in het vele werk (zo'n honderd titels) van Jaap van Soest is de beperking die hij zich heeft gesteld wat betreft de periode waarover hij heeft geschreven: het eindigt bijna altijd een paar decennia voor het moment van schrijven.
Over de periode daarna heeft hij regelmatig vragen opgeworpen, maar deze niet beantwoord. De meest opvallende begrenzing is die in 'De stem van Curaçao', een boek dat de geschiedenis van de Eilandsraad van Curaçao had moeten worden, maar niet verder kwam dan de periode die aan de vorming van de Eilandsraad vooraf was gegaan. Van Soest over zijn laatste opdracht: "Ik was nauwelijks twee weken bezig met het bronnenonderzoek, toen ik op een enorme corruptie affaire stuitte, waarvan alle hoofdrolspelers nog in leven waren en merendeels nog op Curaçao rondliepen. Was ik journalist geweest, had ik een schitterende aanklacht kunnen schrijven. Maar als historicus besloot ik op dat moment om af te zien van de oorspronkelijk bedoelde opzet. Vandaar mijn stelling dat geschiedenis wel eens 'too close for comfort' kan zijn. Dat geldt temeer op een eiland of in een kleine samenleving."

In 'Arbeid op Curaçao' bevestigt Van Soest het bovenstaande met de opmerking dat het voor autochtonen moeilijk is om op een klein eiland meer dan een vluchtige evaluatie, dieper gaand dan algemeenheden, te doen. Nu stelt hij dat je "juist als passant ook prudent moet zijn. Zeker als passant die zich identificeert met de Curaçaoenaars en hun belangen. Je kan je dan geen gemakkelijke uitspraken veroorloven.
Ik heb mij altijd geergerd aan Curaçaoenaars die zeiden dat ik makkelijk praten had. Ik had niet makkelijker praten dan zij." Jaap van Soest is gepromoveerd op ontwikkelingshulp en heeft na zijn terugkeer naar Nederland vele functies op het gebied van ontwikkelingssamenwerking gehad. Was zijn werk op Curaçao een vorm van ontwikkelingshulp?
Van Soest: "Nee, zeker niet. De Nederlandse Antillen waren geen ontwikkelingsland. Ik heb eens een stuk geschreven over 'de rijkste armen van het Caribische gebied'. Het was veeleer een politiek-sociale stage. Daar heb ik veel van geleerd."